

współczesnych przeobrażeń postaw, zachowań, wartości w kontekście wchodzenia w kolizję z prawem oraz w odniesieniu do konieczności stosowania kary pozbawienia wolności; ważny aspekt rozpoznawczy stanowi analiza specjalistycznej literatury z zakresu praktyki penitencjarnej, uwzględniającej ład prawny, społeczno-polityczny, socjologiczny, kulturowy, pedagogiczny oraz psychologiczny; ustalenia teoretyczne skonfrontowano z obserwacją uczestniczącą, jako że Autor monografii legitymuje się staranną wieloletnią praktyką działalności penitencjarnej.

W warunkach współczesnych przemian cywilizacyjnych, a w tym zwłaszcza w umacnianiu się wartości odchodzenia od modelu państwa represyjnego na rzecz globalnego ładu obywatelskiego, w którym wysoko podnosi się ideę zastępowania filozofii panowania filozofią harmonijnego współistnienia, gdzie ważne jest zorientowanie na tolerancję wobec różnych postaw, zachowań, aspiracji społecznych, ujawnia się jednocześnie powszechne zagrożenie przestępczością jednostek oraz tzw. grup przestępczych. Przystępczość sytuuje się jako nowa instytucja życia publicznego; zdobywa ona też swoistą akceptację, np. mafia jest z jednej strony postrzegana jako instytucja przestępcza, terrorystyczna, z drugiej zaś, cieszy się społeczną aprobatą, swoistą legitymizacją. Wskazanie przez Autora prezentowanej monografii rzeczywistego stanu współczesnego więziennictwa jako instytucji karnej i resocjalizacyjnej w kontekście współczesnych przeobrażeń przemian ustrojowych w Polsce, ujawnia niezwykle ważne wyzwania, jakie zarysowują się przed architektami ładu globalnego w sytuacji zderzeń kulturowych, postępującego kryzysu cywilizacji przemysłowej, zagrożeń wynikających z szybkiego tempa zmian kulturowo-cywilizacyjnych.

Z przekonaniem należy wyrazić opinię, że prezentowana praca w ważnym stopniu porządkuje wiedzę o instytucji więziennej i jej miejscu w życiu kulturowo-cywilizacyjnym, a jednocześnie predyktownie ujawnia stojące przed nią wyzwania związane z unifikacją współczesnego ładu społeczno-politycznego i ekonomicznego. Książka ta zasługuje na uwagę poznawczą szerokiego kręgu ludzi interesujących się przemianami kulturowo-cywilizacyjnymi instytucji życia publicznego oraz jest swoistym przewodnikiem dla ludzi związanych z działalnością penitencjarną.

Andrzej Chodubski

Rosjoznawstwo. Wprowadzenie do studiów nad Rosją. Podręcznik akademicki, pod red. L. Suchanka, Kraków 2004, ss. 468.

W czerwcu 2004 r., nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, w serii Prace Katedry Rosjoznawstwa ukazała się książka pt. *Rosjoznawstwo. Wprowadzenie do studiów nad Rosją. Podręcznik akademicki*. Opracowany przez zespół krakowskich badaczy (poza 9 pracownikami Katedry Rosjoznawstwa UJ w przygotowaniu podręcznika uczestniczyło także 3 specjalistów spoza tej jednostki) pod kierunkiem prof. Lucjana Suchanka tom, jest pozycją o nowatorskim charakterze. Rosjoznawstwo to w Polsce stosunkowo młoda dyscyplina naukowa, obecna na Uniwersytecie Jagiellońskim od 2000 r. W skali kraju, Katedra Rosjoznawstwa UJ jest pierwszą i jedyną tego typu jednostką naukowo-badawczą. Rosjoznawstwo jest specyficzną dziedziną nauki, proponuje już nie badanie jednego, określonego wycinka jakże złożonej rosyjskiej kultury, a całościowe spojrzenie na Rosję. To dziedzina interdyscyplinarna, wykorzystująca i łącząca zarazem historyczne, polityczne, socjologiczne, kulturoznawcze czy filologiczne studia nad Rosją. Ambicją skupionego wokół L. Suchanka grona naukowców było takie właśnie, wieloaspektowe zaprezentowanie wiedzy o Rosji dawnej i współczesnej. Kompozycja *Rosjoznawstwa* jest przejrzysta i pomyślana tak, aby przeprowadzić czytelnika po kolei poprzez najważniejsze zagadnienia związane z tym kręgiem kulturowym. Odpowiednie rozdziały, prezentujące konkretne zagadnienia, pogrupowane zostały w sześć zasadniczych cykli tematycznych.

Książkę otwiera część zatytułowana *Geografia, historia, język, wyznania*, w której najpierw przybliżone zostają ilustrowane mapami informacje dotyczące środowiska przyrodniczego, ludności Rosji i gospodarki, czyli fizycznej, społeczno-ekonomicznej i religijnej geografii współczesnej Rosji. Kolejny rozdział, zwięzłe i przystępnie prezentuje najważniejsze etapy historii Rosji. Wędrowka poprzez dzieje, od Rusi Kijowskiej, rozbicia dzielnicowego i niewoli mongolskiej, poprzez początki Państwa Moskiewskiego, okres Wielkiej Smuty w XVII w. i początek nowej dynastii Romanowów, poprzez czasy panowania wielkich władców, jak Piotr I Wielki i Katarzyna II, wraz z zaistniałymi w tym okresie zmiana-

mi kulturowymi, rozwój carskiego absolutyzmu i imperialnej potęgi Rosji, po ostatnie lata Rosji carskiej, rewolucyjne zawieruchy i upadek imperium, powstanie Rosji bolszewickiej, a później radzieckiej. Problematyka XX-wiecznej historii Rosji omówiona została bardziej szczegółowo, ze zwróceniem uwagi na politykę zewnętrzną ZSRR zwłaszcza w okresie bezpośrednio poprzedzającym II wojnę światową oraz w trakcie jej trwania. Po kolei przedstawione zostały także kolejne etapy przechodzenia od rewolucji do „świetlanej przyszłości”, czyli komunizm wojenny, NEP, „realny socjalizm”, odwilż i epokę застою, aż do ostatniej dekady ZSRR – pierestrojki i upadku radzieckiego państwa. Autor tego rozdziału podejmuje też próbę dookreślenia przemian ustrojowych oraz współczesnej polityki zewnętrznej Federacji Rosyjskiej. Poznawszy ogólnie geografię i historię Rosji, autorzy podręcznika przechodzą do omówienia problemu języka rosyjskiego i innych języków ludności, zamieszkującej Rosję. Zamieszczone tu informacje przybliżają początkowy okres kształtowania się języka rosyjskiego, pozwalają go umiejscowić wśród innych języków słowiańskich, począwszy od wykształcenia się języka staroruskiego i pierwsze transformacje, jakim ulegał. Jako najważniejsze należy wymienić chrystianizację Rusi, podział na trzy główne dialekty w okresie najazdów tatarskich, wykształcenie się dialektu moskiewskiego i rozwój języka pisanego. Następnie, obserwowany od XVI w. przemożny wpływ języka polskiego, reformy Piotra I w XVIII w. wraz z usunięciem przestarzałych form i wprowadzeniem nowego alfabetu – „grażdanki”, a co za tym idzie pierwsze naukowe próby kodyfikacji języka i gramatyki, intensywny wpływ języka francuskiego oraz ostateczne ukształtowanie się na przełomie XVIII i XIX wieku rosyjskiego języka literackiego i rozkwit literatury rosyjskiej. Następny przełomowy etap w historii języka rosyjskiego wyznacza rewolucja październikowa. Pojawiają się wówczas nowe, nieznane dotąd słowa, moda na abrewiatury, język staje się narzędziem walki klas, instrumentem ideologizacji społeczeństwa. Powstaje wtedy „nowomowa” – odmiana rosyjskiego języka politycznego i administracyjnego, język rosyjski staje się podstawowym językiem komunikacji, a walka z analfabetyzmem – zawołowaną rusyfikacją. Po II wojnie światowej następuje dynamiczny rozwój radia i telewizji, pojawia się

tania książka. Miało to wpływ na współczesny kształt języka rosyjskiego, którego podstawę stanowi język literacki. Współcześnie, od lat 90. XX w. zaobserwować można niezwykle intensywny rozwój języka rosyjskiego, którego kształt wyznacza przede wszystkim deideologizacja słownictwa, pojawienie się nazw i terminów angielskich, wprowadzanie leksyki Internetu. Inny problem stanowi obecność języka rosyjskiego w państwach powstałych po rozpadzie ZSRR. Przeprowadzana w okresie radzieckim rusyfikacja i celowa degradacja języków narodowych prowadzi często do konfrontacji politycznej, jak na przykład na Ukrainie, w Białorusi, państwach nadbałtyckich czy azjatyckich, jak Kirgizja, Uzbekistan. Natomiast inne narody zamieszkujące Federację Rosyjską, szczególnie na terenach autonomicznych, cechuje dwujęzyczność, przy czym język rosyjski pełni funkcje swoistej, uniwersalnej formy komunikacji. Zaznaczyć należy, że obok języka rosyjskiego w Federacji Rosyjskiej funkcjonują języki innych grup etnicznych, jak język tatarski, języki grupy mongolskiej, ugrofińskiej, kaukaskiej – niektóre z nich wpisane zostały na listę języków zagrożonych UNESCO. Następny rozdział poświęcony jest prawosławiu w Rosji. Przyjęcie w 988 r. chrześcijaństwa z Bizancjum na wieki określiło kształt rosyjskiego prawosławia. Wraz z chrztem i wprowadzeniem liturgii w języku staro-cerkiewno-słowiańskim upowszechniła się na Rusi chrześcijańska kultura bizantyńska. Ruskie chrześcijaństwo ukształtowane zostało pod wpływem monastycyzmu, a prawosławie było czynnikiem państwowo- i kulturowym, określało stosunek państwa i Cerkwi na Rusi. Wiąż z Konstantynopolem, a później przeniesienie do Moskwy prawosławnego patriarchatu w XVII w. umocniło pozycję Cerkwi rosyjskiej w prawosławnym świecie. Śledząc losy Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej obserwujemy kolejno proces reformy patriarchy Nikona i rozłamu w Cerkwi oraz reformy Cerkwi w duchu protestanckim za panowania Piotra I. Zapoznać się możemy z charakterystyczną dla rosyjskiego prawosławia formą świętości – starczestwem, które fascynowało wielkich rosyjskich pisarzy i filozofów. Opisana zostaje również specyficzna sytuacja Cerkwi w wieku XIX oraz dramatyczne jej losy po rewolucji październikowej, powstanie nowego podziału na Cerkiew hierarchiczną i katekumbową. Wyłożone zostają losy Cerkwi w cza-

sie II wojny światowej oraz bezpośrednio po niej, a także wstrząsające informacje na temat jej położenia szczególnie za rządów Chruszczowa. Rozdział ten dopełnia obraz odradzającego się rosyjskiego prawosławia, wraz z nazwiskami osób najbardziej zasłużonych dla tego procesu. Nie można nie zwrócić też uwagi na próbę wyjaśnienia istoty współczesnego konfliktu między moskiewskim Patriarchatem a Watykanem. Przedmiotem kolejnego rozdziału jest zwięzła i rzeczowa charakterystyka innych wyznań w Rosji. Omówienie sytuacji, w jakiej się znajdują oraz stanowisko prawosławia względem nich dają ciekawy obraz religijnej mapy Rosji. Oprócz prawosławia są bowiem obecne w Rosji: islam – druga po prawosławiu religia w Rosji, wielowiekowe tradycje buddyjskie, szamanizm autochtonicznych ludów Syberii, judaizm, wyznania protestanckie i katolicyzm.

Część druga tomu Rosjoznawstwo nosi tytuł *Kultura*. Otwiera ją omówienie kultury bizantyńsko-prawosławnej, ze zwróceniem uwagi na źródła kultury bizantyńskiej, duchowość monastyczną i główne ośrodki oraz postacie życia monastycznego. Poznajemy specyficznie rosyjskie typy świętości, podstawy sztuki i literatury – wraz z teologią ikony i palamicką teologią sztuki, teokratyczną doktryną Świętego Cesarstwa Bizantyjskiego. Naświetlona zostaje istota wpływów mongolskich i polsko-litewskich, cywilizacyjny aspekt niewoli tatarskiej, specyfika kulturowo-cywilizacyjna Rusi Moskiewskiej w XV i XVI w. z eschatologiczną wizją Moskwy jako III Rzymu oraz moskiewska synteza kultury ruskiej. Następny rozdział traktuje o przemianach kulturowo-cywilizacyjnych w XVII i XVIII wieku. Chodzi tu przede wszystkim o kulturowe znaczenie Unii Brzeskiej i jej konsekwencje, powstanie bractw prawosławnych i unickich, szkolnictwo jezuickie, latinizację i polonizację Rusi Moskiewskiej. Ciekawą jest próba charakterystyki baroku kijowskiego i moskiewskiego oraz rozłamu w kulturze ruskiej – pojawienia się staroobrzędowców. Czytelnik poznać też może podwaliny rosyjskiej współczesności przedrewolucyjnej, narodziny rosyjskiej inteligencji i znaczenie, jakie odegrała w tym czasie w Rosji masoneria – szczególnie w dziedzinie czasopiśmiennictwa i filantropii. Kolejne dwa rozdziały dotyczą kultury rosyjskiej XIX wieku, gdzie stosunkowo niewielki czasowo okres, bo nieco ponad stuletni, podzielono na

dwie etapy. Pierwszy odnosi się do lat 1800–1861, kiedy pojawił się dylemat Rosja–Zachód, różne koncepcje dziejów Rosji, słowianofilstwo i myśl okcydentalistyczna, a także specyficznie rosyjski model tzw. „zbędnego człowieka”. Okres ten zdominowały również takie prądy filozoficzne i społeczne, jak pozytywizm, materializm i ateizm, widoczne w czasopiśmiennictwie tego czasu, w działalności kółek młodzieżowych i na artystycznych salonach. Etap drugi zasięgiem swym obejmuje lata 1861–1917, które to daty wyznaczają momenty przejścia od „materializmu antropologicznego” do bolszewizmu w kulturze rosyjskiej. W omawianym rozdziale zwrócono uwagę na wpływ myśli filozoficznej i różnych odmian ideologii na formowanie się postaw rewolucyjnych (narodnictwo, socjalizm, marksizm i koncepcje konserwatywno-nacjonalistyczne, rosyjski nihilizm) i rolę inteligencji rosyjskiej. Rozdział przynosi również informacje o innych koncepcjach wpływających na kształt ówczesnej kultury rosyjskiej (mesjanizm, panslawizm, poczwienniczestwo i tołstoizm, odrodzenie religijne pod koniec wieku XIX i krytyka inteligencji w tomie *Wiechi* na początku XX w.). Kolejny rozdział dotyczy kultury radzieckiej i postradzieckiej, obejmując okres od rewolucji październikowej do czasów najnowszych. Przedstawione tu zagadnienia, koncentrujące się wokół problemów marksizmu-leninizmu, walki klas, manipulacji i ideologizacji życia codziennego, próby stworzenia „człowieka radzieckiego” dla komunistycznej utopii kreślą mroczny obraz radzieckiej kultury. Zrodziła ona donosiciela, człowieka skorumpowanego i niewolnika, podporządkowanie kultury wysokiej realizmowi socjalistycznemu, cenzurę i zachwianie etosu pracy twórczej. Rzecz jasna, mowa jest tu również o zmianach w kulturze w czasie chruszczowskiej „odwilży”, o destalinizacji i ruchu dysydenckim, o gorbaczowskiej pieriestrojce i głośności. Interesująca jest próba opisanego kondycji kultury w państwie postradzieckim – od Jelcyna do Putina.

Część trzecią – *Literatura* – podzielono na cztery okresy, omówione w czterech kolejnych rozdziałach. Pierwszy z nich opowiada o literaturze rosyjskiej od XI do XVII wieku, to znaczy od początków piśmiennictwa ruskiego, ze szczególnym uwypukleniem literatury hagiograficznej i opowieści historycznych, poprzez barok i czerpanie wzorców z Zachodu, narodziny rosyjskiej

poezji i dramaturgii, po najważniejsze postacie klasycyzmu, sentymentalizmu i preromantyzmu, które dały początek rosyjskiemu romantyzmowi. Drugi okres w przyjętej przez autorów *Rosjonaństwa* periodyzacji dotyczy lat 1800–1861. Odzwierciedla się w nim pierwotne współistnienie schyłkowych prądów okresu wcześniejszego, z których, wyrósł romantyzm. Przybliżona zostaje estetyka romantyczna i twórczość najważniejszych rosyjskich romantyków: A. Puszkina, M. Lermontowa. Opisane zostają też pojawiające się w literaturze tendencje realistyczne oraz ówczesna krytyka literacka. Sporo miejsca zajmuje też charakterystyka twórczości N. Gogola i I. Turgieniewa oraz dramaturgiczna twórczość A. Suchowo-Kobylińska i A. Ostrowskiego. Szczytowy okres realizmu i prądy modernistyczne, czyli dwie tendencje filozoficzne i ideowe, które zdominowały życie literackie w latach 1861–1917, opisuje rozdział kolejny. Istotne wydaje się zwrócenie uwagi na filozoficzne inspiracje myślą W. Bielińskiego i N. Czernyszewskiego, dopełnieniem teoretycznych rozważań nad istotą realizmu jest omówienie twórczości F. Dostojewskiego, L. Tołstoja, A. Czechowa i innych postaci związanych z tym prądem literackim. Następnie opisane zostaje podłoże kulturowe i filozoficzne przelomu modernistycznego, nowa koncepcja sztuki, rola pierwiastka religijnego, metafizycznego i psychologicznego w twórczości, które odzwierciedlenie znajdują w prozie i poezji modernistycznej, a szczególnie w symbolizmie. Nowe tendencje w sztuce wyrażają się również w późniejszych, odbiegających w założeniach estetycznych od symbolizmu, prądach poetyckich: akmeizm i futurizm. Ostatni rozdział tej części podręcznika traktuje o literaturze rosyjskiej od roku 1917 do współczesności. Uwypuklono w tym fragmencie szereg ciekawych zjawisk: kontynuację prądów modernistycznych w pierwszych latach omawianego okresu, krystalizację postaw pisarzy proletariackich i tzw. „współwędrowców”, powstawanie nowych ugrupowań literackich, podporządkowanie literatury kanonowi realizmu socjalistycznego, czego najwyższym wyrazem w literaturze miała być powieść produkcyjna, realizująca teorię bezkonfliktowości. Na drugim biegunie zaś znalazła się przystępnie omówiona literatura „odwilży”, tzw. literatura obrachunkowa, nurt literatury łagrowej, twórczość pisarzy-dysydentów. W podręczniku zaprezen-

wano sylwetki twórcze najważniejszych przedstawicieli literatury niezależnej: A. Sołżenicyna, W. Maksimowa, B. Pasternaka, W. Szałamowa. Zwrócono również uwagę na specyficznie rosyjskie formy wydawnicze – samizdat i tamizdat, na utwory okresu pieriestrojki i głośności oraz najnowsze tendencje w literaturze rosyjskiej – postmodernizm, „nowy realizm” czy „wysubtelniony eskapizm”.

Czwarta część książki koncentruje się wokół problemu: *Sztuka, teatr, film, muzyka*. W pierwszym rozdziale tego ciągu tematycznego czytelnik otrzymuje zarys historii sztuki rosyjskiej, który obejmuje różne oblicza sztuki od średniowiecza – w blasku kultury bizantyńskiej, do narzucenia programu socrealizmu w 1934 r. Szczególną uwagę przykuwa podjęta tu próba naszkicowania obrazu sztuki rosyjskiej z uwzględnieniem uwarunkowań politycznych, przemian światopoglądowych i wpływów obcych wzorców sztuki. Rozdział drugi jest poświęcony teatrowi. Prześledzić możemy niezwykle zajmujące dzieje rosyjskiego teatru od pierwszych, ludowych misteriów, a następnie teatr szkolny i powstanie pierwszego publicznego teatru dworskiego wraz z załączkami szkoły aktorskiej w drugiej poł. XVII w., pierwszego teatru profesjonalnego w 1756 r., a później opery i baletu. Poznajemy historię MCHAT-u i związane z nim postaci K. Stanisławskiego i Wł. Niemirowicza-Danczenki, tradycje eksperymentalne teatru rosyjskiego, obecność w teatrze socrealizmu, specyficzną rolę teatru w latach 60. i 70. XX wieku oraz zmianę teatralnej świadomości i formuły artystycznej w latach pieriestrojki i komercjalizację teatru w latach 90. Kolejny rozdział opowiada o filmie rosyjskim, którego początki datować można na pierwsze lata XX w. Pierwsze formy stanowiły dokumenty filmowe i adaptacje dzieł literackich. W czasie I wojny światowej i rewolucji często uprawianym gatunkiem były filmy propagandowe. II wojna światowa stała się impulsem do powstania filmów patriotycznych, zagrzewających do walki, zaś powojenne dzieje filmu rosyjskiego zdominowały przyjęcie bądź odrzucenie przez twórców kanonu socrealizmu. Przywołane zostają tu nazwiska najwybitniejszych rosyjskich aktorów i reżyserów, na koniec natomiast podjęto próbę określenia miejsca, jakie kino rosyjskie zajmuje w światowym kinie. Ostatni w tej części rozdział dotyczy rosyjskiej muzyki i fenomenu muzykalności na-

rodu rosyjskiego wyrosłego z tradycji cerkiewnego śpiewu chóralnego i folklorystycznych obrzędów. Obserwujemy w rozdziale tym rozwój, jaki przeszła rosyjska kultura muzyczna, od wędrownych artystów, przez profesjonalne kapele książęce w XV–XVI w., pojawienie się od XVIII w. kompozytorów włoskich, a później rodzimych, którzy w wieku XIX zdobywali uznanie całego świata, jak N. Rimskij-Korsakow, P. Czajkowski czy S. Rachmaninow, albo XX-wieczne sławy, jak choćby I. Strawiański i S. Prokofiew. Porewolucyjne dzieje muzyki rosyjskiej, zdominowanej przez socrealizm, charakteryzują się, obok muzyki klasycznej, niezwykle oryginalnym dorobkiem, jak pieśń masowa, muzyka filmowa, ale też uprawiana przez kontestującą młodzież piosenka autorska, z takimi nazwiskami, jak B. Okudźawa i W. Wysocki. W wyniku przemian społecznych lat 90. obserwujemy w Rosji odrodzenie się kultury muzycznej, koncertów, festiwali, problem stanowić może jedynie agresywny rozwój kultury masowej i muzyki elektronicznej powielającej zachodnie wzorce.

Część piątą omawianego tomu (*Filozofia, nauka, szkolnictwo*) otwiera rozdział poświęcony rosyjskiej myśli filozoficznej i politycznej. Poznanie tych prądów myślowych jest nie tylko niezwykle pasjonujące, ale też wyjątkowo cenne, pozwala bowiem dotrzeć do źródeł współczesnej myśli rosyjskiej. Rosyjska filozofia, już od XI w. koncentruje się głównie wokół historiozofii i filozofii społecznej, problematyki politycznej i religijnej. Ważne miejsce zajmują tu wielcy myśliciele rosyjscy przełomu wieku XVII i XVIII, jak F. Prokopowicz i W. Tatiszczew. Podobnie, wokół problemów społecznych, oscyluje XVIII-wieczna myśl oświeceniowa M. Szczerbatowa i A. Radiszczewa, która w treści nawiązuje do ideałów masonskich. Wiek XIX stanowi wielki przełom, pojawienie się radykalnych tendencji (często sprzecznych), jednak wciąż w duchu filozofii społecznej. W omówieniu wyeksponowana została rola dekabrystów i lubomudrów, P. Czaadajewa, okcydentalistów i słowianofilów, transformacja heglizmu u W. Bielińskiego i M. Bakunina, A. Hercena socjalizm rosyjski, ruch narodnicki, narodziny idei rewolucyjnej. Wśród najnowszych prądów filozoficznych zwrócić należy uwagę na euroazjanizm A. Dugina, pisarstwo A. Sołżenicyna, działalność A. Sacharowa i I. Szafarewicza oraz myśl polityczną A. Zinowiewa. Rozdział

kolejny porusza problem nauki rosyjskiej. Początkowy etap rozwoju rosyjskiej nauki ukształtowany został pod wpływem prowadzonej w klasztorach działalności translatorskiej i refleksji teologicznej. W XVII w. powstają pierwsze ośrodki naukowe kształcące duchownych – Akademia Kijowsko-Mohylańska, Akademia Słowiańsko-Grecko-Łacińska, w XVIII w. ma miejsce powołanie do życia Akademii Nauk i Uniwersytetu Moskiewskiego. W omówieniu zwrócono uwagę na dokonania najwybitniejszego naukowca tego czasu – M. Łomonosowa. W XIX w. powstają kolejne uniwersytety w Kazaniu i Petersburgu oraz petersburska Akademia Medyczno-Chirurgiczna. Rosyjska nauka w XIX w. pochwalić się może licznymi osiągnięciami w dziedzinie chemii i fizyki, w naukach biologicznych, cennymi odkryciami geograficznymi, opracowaniami historycznymi, studiami z zakresu badań nad kulturą, literaturą i folklorem. Przedrewolucyjny okres intensywnych poszukiwań naukowych owocuje kilkoma Nagrodami Nobla. Po 1917 r. wielu uczonych opuściło ojczyznę, a czasy stalinizmu kojarzą się z naukowymi mistyfikacjami (T. Lysenko) i ideologizacją nauki. Wszelako, zaznaczyć należy, że ZSRR poszczycić się może znacznymi osiągnięciami w dziedzinie atomistyki, kosmonautyki i lotnictwa, energetyki jądrowej, jak i w naukach humanistycznych (L. Landau, A. Tupolew, J. Łotman). Niezwykle cenne są zawarte w tym rozdziale konkluzje dotyczące stanu współczesnej nauki rosyjskiej. Ostatni w tej części rozdział omawia rosyjskie szkolnictwo, od tradycyjnej formy przekazywania wiedzy i rzemiosła z mistrza na ucznia i wykształcenia klasztorowego w średniowieczu, przez powstanie pierwszych ośrodków naukowych w wieku XVII, reformę edukacji i pierwsze szkoły świeckie w XVIII w., rozwój szkolnictwa w XIX w., po XX-wieczne eksperymenty edukacyjne w ZSRR i charakterystykę współczesnego szkolnictwa w Federacji Rosyjskiej.

Ostatnia, szósta część podręcznika zatytułowana *Rosja współczesna – polityka i bezpieczeństwo*, dotyczy najbardziej aktualnej problematyki wewnętrznej sytuacji Rosji i obecności Rosji na arenie międzynarodowej. W pierwszym rozdziale podjęto próbę opisanie emigracji rosyjskiej po 1917 r., okoliczności towarzyszących opuszczeniu ojczyzny, głównych ośrodków emigracyjnych, kulturalnego i religijnego życia rosyjskiej emigracji, ze zwróceniem szczególnej uwagi na dzia-

łałość polityczno-społeczną, wydawniczą i naukową. Zaznaczono w tym rozdziale również występujące w łonie emigracji rosyjskiej podziały ideologiczne oraz opisano przypadki powrotu do kraju najwybitniejszych przedstawicieli emigracji, jak np. A. Sofzenicyn. Tematem kolejnego rozdziału szóstej części omawianej pracy jest konstytucja i system polityczny Federacji Rosyjskiej. Zostaje w nim omówiona konstytucja Federacji Rosyjskiej z 1993 r., scharakteryzowane zasady ustrojowe, prawa i obowiązki obywateli, omówiony ustrój federacji, główne organa władzy państwowej: prezydent, Zgromadzenie Federalne, rząd i sądownictwo, a także główne partie polityczne oraz organizacje społeczne i grupy nacisku, mechanizmy lobbingu w Rosji. W problematykę polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej wprowadza czytelnika kolejny rozdział. Zostają w nim omówione główne założenia polityki bezpieczeństwa i ich realizacja, wyznaczniki polityki zagranicznej na podstawie głównych dokumentów FR, zaakcentowane społeczne, ekonomiczne i militarne aspekty. Następnym rozdziałem, zatytułowanym *Partie i organizacje polityczne w Rosji*, rzucając najpierw światło na wiek XIX i powstanie pierwszych organizacji partyjnych, opisując powstanie i upadek największego organizmu partyjnego, jaki funkcjonował na terenach dzisiejszej Rosji, tj. KPZR, przechodzi do charakterystyki najbardziej liczących się partii politycznych współczesnej Rosji, jak *Коммунистическая партия Российской Федерации, Союз Правых Сил, Российская демократическая партия Яблоко, Демократический выбор России i Либерально-демократическая партия России*, a także pomniejszych, ale aktywnych partii i organizacji o różnorodnej proveniencji. Gospodarka Rosji to tytuł kolejnego rozdziału. Informacje w nim zawarte objaśniają specyfikę gospodarki rosyjskiej, odnoszą się do historycznych i geograficznych uwarunkowań, sporo miejsca zajmuje tu próba opisanie charakteru gospodarki radzieckiej i odczuwalnych do dziś skutków ówczesnej polityki. Współcześnie, rodzący się kapitalizm rosyjski, przejął wiele mechanizmów wykształconych w okresie radzieckim, problem stanowią tu przede wszystkim niejawne przekształcenia własnościowe na początku lat 90., pojawienie się struktur mafijnych i oligarchów oraz skutki ich wpływu na politykę. Jednakże wyniki gospodarcze i prognozy Rosji na XXI w.

są obiecujące, co upatruje się m.in. w prowadzeniu umiarkowanej polityki podatkowej. Ostatnim rozdziałem tej części *Rosjoznawstwa*, a zarazem ostatnim w ogóle rozdziałem w tym tomie jest rozdział poświęcony rosyjskim środkom masowego przekazu. Przedstawiono tu główne tytuły prasowe, zachodnie rosyjskojęzyczne stacje radiowe, które odegrały niebagatelną rolę w przekazie wolnej od zakłamania informacji w czasach istnienia Związku Radzieckiego, proces stopniowego odchodzenia od cenzury w połowie lat 80. i początki niezależnych stacji telewizyjnych, radiowych i prasy w latach 90. W omawianym rozdziale podkreślono, że wciąż trwa walka o kontrolę nad mediami, w wyniku czego zawód dziennikarza niekiedy łączy się z ryzykiem utraty życia. Media często stają się stroną w politycznych sporach. Niezależność przepływu informacji gwarantuje wolny w swej istocie i niepodlegający cenzurze Internet.

Pomyślany jako podręcznik akademicki tom *Rosjoznawstwo* jest niezwykle kompendium, skarbnicą wiedzy o Rosji nie tylko dla studentów. Może on być przydatny wszystkim, którzy żywo interesują się tematyką rosyjską, którzy z racji wykonywanego zawodu poszukują informacji o Rosji dawnej i współczesnej, szczególnie dziennikarzom i publicystom odwołującym się do problemów Rosji. Dobrze się więc stało, że powstała praca wieloaspektowo prezentująca Rosję i rosyjską kulturę ze wszystkimi jej składowymi częściami. Dodać należy, że *Rosjoznawstwo* opatrzone jest w *Indeks osób*, a po każdym rozdziale podano zestaw podstawowej literatury przedmiotu, mogącej stanowić punkt wyjścia do poszukiwania dodatkowych informacji zawartych w poszczególnych rozdziałach.

Trzeba jeszcze wspomnieć nazwiska autorów, którzy obok L. Suchanka przyczynili się do powstania *Rosjoznawstwa*. Są to, w porządku alfabetycznym: A. Awdiejew, P. Burek, M. Czajkowski, J. Diec, K. Duda, A. Dudek, H. Kowalska, L. Liburska, A. Rażny, M. Smoleń, M. Smorąg-Różycka i Z. Szot, a więc wybitni znawcy tematyki rosyjskiej.

Bartłomiej Brząkiewicz

